

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Mezinárodní studia - diplomacie

Vztahy mezi Ukrajinou a EU na pozadí vlivu Ruska

(bakalářská práce)

Autor **Sofiya Oshchebska**

Vedoucí práce **Ing. Josef Bič**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalařskou práci na téma “Vztahy mezi Ukrajinou a EU na pozadí vlivu Ruska” vypracovala samostatně a vyznačila všechny citace z pramenů.

V Praze dne 15.12. 2010

..... *podpis studenta*

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat Ing. Josefu Bičovi za cenné rady a připomínky a za jeho podporu při psaní této bakalářské práce.

Obsah

Seznám použitých zkrátek	5
Úvod	6
1. Vychází rámec pro vytváření vztahů Ukrajiny a Evropské Unie.....	8
1.1. Priority vnější politiky Ukrajiny.....	8
1.2. Vnější politiky EU	11
2. Vztahy Ukrajina-EU.....	18
2.1. Analýza výkonu Dohody o partnerství a spolupráci, Akčních plánů	18
2.2. Priority a plnění Asociační agendy.....	22
3. Vliv Ruské federace na vztahy mezi Ukrajinou a EU	22
3.1. Ruská politika vůči Ukrajině – Jednotný Ekonomický prostor a Celní unie	29
3.2. Politiky v oblasti energetiky	31
3.3. Vliv Ruska na vnímání Ukrajiny předními evropskými hráči.....	33
3.4. Ruský faktor, jako soubor vnitřních faktorů na Ukrajině.....	34
Závěr.....	35
Seznam použitých zdrojů.....	39

Seznám použitých zkratek

ACCA	Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial products	
AKT	African, Caribbean and Pacific Group of States	Africká, Karibská a Pacifická skupina států
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations	Sdružení národů jihovýchodní Asie
ASEM	Asia-Europe Meeting	
CU	Customs Union	Celní unie (mezi Ruskem, Běloruskem a Kazachstánem)
DCFTA	Deep and comprehensive free trade area	
EHP	European Economic Area	Evropský hospodářský prostor
EPS	European Neighbourhood Policy	Evropská politika sousedství
EU	European Union	Evropská unie
GCC	Gulf Cooperation Council	
GSP	Generalized System of Preferences	Všeobecný systém celních preferencí
MERCOSUR	Southern Common Market (union between Argentina, Brazil, Paraguay and Uruguay)	
MRA	Mutual Recognition Agreement	
OBSE	Organization for Security and Cooperation in Europe	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
PZI	Direct foreign investment	Přímé zahraniční investice
RF	Russian Federation	Ruská Federace
SNS	Commonwealth of Independent States	Společenství nezávislých států
SSSR	Union of Soviet Socialist Republics	Svaz sovětských socialistických republik
WTO	World Trade Organization	Světová obchodní organizace

Úvod

Po rozpadu Sovětského bloku se vytvořila řada nových mladých zemí, které začaly hledat své postavení ve světě. Ukrajina patří k nim. Je to země s téměř 50 mil. obyvatel, bohatými přírodní zdroji a velkým ekonomickým potenciálem. Od roku 1991 začala Ukrajina procházet procesem ekonomické transformace k tržnímu hospodářství, a zároveň formovat svou zahraniční politiku, která ještě v té době byla silně ovlivněna Ruskem. Geografická poloha a historické zkušenosti byly předpokladem toho, že se Ukrajina začala orientovat na Západ, zejména na Spojené státy a na Evropskou Unii.

V této práci jsem se pokusila odpovědět na otázky, proč vybrala Ukrajina spolupráci s Evropskou Unií jako prioritu své zahraniční politiky, jaké přínosy ta spolupráce nese pro obě strany a jaké jsou perspektivy jejího dalšího vývoje. Také jsem zkoumala mechanismy, které používá EU pro budování vztahů se svými partnery, resp. sousedy. Pokusila jsem se zhodnotit, do jaké míry byly efektivní na příkladě Ukrajiny. Zároveň jsem zkoumala vnitřní faktory v Ukrajině, které brání uskutečňování reform. Snažila jsem se odpovědět na otázku, jaký konečný cíl vidí ukrajinská vláda ve své politice a jaká je maximální možná hloubka integrace, kterou je v současné době Unie schopna nabídnout.

V první kapitole jsem vymezila zájmy, které ve své zahraniční politice má Ukrajina a taky Evropská Unie. Ze strany Ukrajiny je nutnost provádění reform, aby mohla spolupracovat s EU a to také přínosné na cestě k rozvoji a posílení pozice ve světě. EU je už v dnešní době hlavním obchodním partnerem Ukrajiny, proto prohlubování ekonomické integrace spolu s prováděním příslušných reform bude velmi přínosné z ekonomického hlediska. Pro Evropskou Unii je spolupráce s Ukrajinou také výhodná z ekonomické stránky, ale zároveň má politické motivy, jako bezpečnost unijních hranic, situace v regionu, energetická bezpečnost. Kromě toho v první kapitole jsem popsala mechanismy, které používá Unie pro budování svých vnějších vztahů, zvláštní pozornost jsem věnovala iniciativám, zejména v rámci Evropské politiky sousedství a Východního partnerství. Jelikož jako cíl spolupráce s Unií vidí Ukrajina budoucí členství, popsala jsem mechanismy přístupových jednání, abych zohlednil, jaké požadavky jsou kladeny pro kandidátské země.

V druhé kapitole už jsem podrobně rozebírala vztahy Ukrajina-EU na základě existujících bilaterálních dohod. Zejména v budování vztahů s Ukrajinou byly použité takové nástroje, jako Dohoda o partnerství a spolupráce, Akční plány, instrumenty obchodní spolupráce na základě Všeobecného systému celní preference. Teď probíhají jednání o podepsání Asociační dohody a

vytvoření Zóny volného obchodu. V této práci jsem analyzovala do hloubky, jak fungují zmíněné mechanismy, pokusila jsem zhodnotit jejich efektivitu a přínosy.

Zároveň jsem provedla analýzu faktorů, které vztahy Ukrajina-EU ovlivňují. Podle mého názoru jedním z nejdůležitějších z nich je vliv Ruské Federace na formování politiky Ukrajiny. Tento vliv se dá rozdělit do různých oblastí a mechanismů. Proto jsem věnovala této otázce třetí kapitulu mé práce.

1. Vychozí rámec pro vytváření vztahů Ukrajiny a Evropské unie

Ukrajina je zemí docela mladou a stále hledá svou pozici ve světě. Ve své zahraniční politice se snaží upevňovat a zlepšovat pozice. Budování dobrých vztahů se sousedními zeměmi je jednou z hlavních priorit vnější politiky. V této práci se budu věnovat vztahům Ukrajiny s jejími dvěma nejvýznamnějšími sousedi: EU a Ruskem.

1.1. Priority vnější politiky Ukrajiny

Vstup do Evropské Unie je už dlouhodobě hlavní prioritou vnější politiky Ukrajiny. Podle průzkumu veřejného mínění¹ většina Ukrajinců vidí Ukrajinu jako člena EU a věří, že členství je jedinou možností, která zaručí významný růst životní úrovně uvnitř země a dlouhodobou prosperitu. Kromě toho předpokládané členství také zajistí nezávislost, teritoriální integritu země, ekonomickou a energetickou bezpečnost. Jako priority své strategie evropské integrace vidí Ukrajina především v dalším provádění reformy uvnitř státu, ke kterým se už mnohonásobně zavazovala, ale který zatím nebyly splněny. Dáváním jenom prázdných slibů a nedodržování svých závazků podstatně zhoršuje pověst Ukrajiny ve světě, zvláště mezi zeměmi EU. Největšími odpůrci vstupu Ukrajiny do EU jsou Německo, Francie a Španělsko. Ukrajina se musí snažit zlepšit svou pověst a rozvíjet spolupráci s členskými zeměmi Unie. Kromě toho, hlavním zadáním dnes je podepsání Asociační dohody, která přenese vztahy Ukrajina-EU na podstatně jinou úroveň. V rámci této dohody je taky zakotveno vytvoření zóny volného obchodu, což významně přispěje k ekonomickému rozvoji země. Důležitou součástí volného obchodu je volný pohyb lidí. V rámci Asociační dohody jde také o odstranění vízové povinnosti pro Ukrajince, což by podstatně zlepšilo mezilidské kontakty a evropeizace země.

Na druhou stranu nelze podceňovat vztahy s Ruskem, které mají už dlouhou historii. Ukrajina je stále závislá na Rusku, jak ekonomicky a energeticky, tak politicky. Rusko je významným světovým hráčem a jeho zájmy nemůžou být ignorované nejenom Ukrajinou, ale i EU. Vnější politiku Ukrajiny ohledně Ruské federace dá popsat jedním slovem – nezávislost. Ukrajina se musí konečně dostat ven z pod ruského vlivu a musí být schopna provádět svou politiku bez obav z reakce Moskvy. Rusko má zájem mít v podobě Ukrajiny spolehlivého partnera, který je schopen hrát podle světových pravidel a ne bývalých sovětských. Když Ukrajina chce, aby s ní Rusko jednalo jako s evropským státem, a ne jako s menším bratrem, musí se nejprve začít

¹ TESSIER-STALL, Sacha, et al. Nova zovnishnia politika Ukrajiny. : Chotyry strategichni prioriteti. *International Centre of Perspective Studies* [online]. 03.03.2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/55/81/NFP_15_Ukr_for_site.pdf>.

chovat jako spolehlivý partner, plnit závazky včas a provést řadu reforem uvnitř státu. Samozřejmě, že dodnes má Rusko různé mechanismy, aby ovlivnilo politiku Ukrajiny. Jim se budu věnovat ve třetí kapitole. Důležité je to, že Ukrajina musí začít jednat s Ruskem podle svých zájmů a jasně vymezit priority spolupráce, jako například obchod a energetika.

Aby se potvrdil vyznám těchto dvou partnerů z ekonomického hlediska, v následujících tabulkách uvádím některé data, které se tykají vzájemného obchodu zemí.²

Tabulka 1 : Obchod se zbožím

	Ruská Federace		Evropská Unie		Celkem
	mln. USD	%	mln. USD	%	
Export	8 495	21,4	9499,3	23,9	39695,7
Import	13235,8	29,13	15392,7	33,88	45433,1
Celkový obchod	21730,8	--	24892	--	--

Zdroj: Derzavnyj komitet statistiky Ukrajiny, 2009, dostupné z: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Tabulka 2: Obchod se službami

	Ruska Federace		Evropská Unie		Celkem
	mln.USD	%	mln.USD	%	
Export	3468,14	36,13	2936,12	30,59	9598,33
Import	658,8	12,73	2640,16	51	5173,53
Celkový obchod	4126,95	--	5576,28	--	--

Zdroj: Derzavnyj komitet statistiky Ukrajiny, 2009, dostupné z: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Z tabulek je vidět, že EU je nejvýznamnějším obchodním partnerem Ukrajiny, jak v obchodě se zbožím, tak i se službami. Z toho se nejvíc obchodu provádí se zeměmi jako Německo, Polsko a Itálie. Které zároveň jsou největšími zeměmi Unie. V exportu převažují komodity jako barevné kovy a výrobky z nich činí 32,3 %, nerostné suroviny 9,5 %, produkce strojů a zařízení 12,5%, produkce rostlinného, zemědělského původu 12,7%, chemické výrobky 6,5%.³

² JAKUBIAK, Maigorzata , et al. Prospects for EU-Ukraine Economic Relations. *CASE – Center for Social and Economic Research* [online]. Warsaw 2006, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.case-ukraine.com.ua/u/publications/7f81ffdfa28c15083a141a60dfda27f1.pdf>

³ *Businessinfo.cz : Oficiální portal pro podnikání a export* [online]. 2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/ukrajina-zahranicni-obchod-zeme/6/1000905/>>.

Nicméně podle ekonomických dat, obchod s Ruskem není podstatně nižší, což znamená rozsáhle obchodní vztahy obou zemí. EU sice zaujímá první místo, ale je to taky dáno tím, že EU je brána jako celek, to znamená 27 zemí. Velikost obchodu s Ruskem je dána z velké části historií, když Ukrajina byla Republikou SSSR a všechna výroba byla provázaná. Neméně důležitou část zaujímá obchod s energetickými komoditami, to v roce 2009 tvořilo 34,5 % celkového importu.⁴

Když se podíváme do údajů o přímých zahraničních investicích (PZI), je vidět značně větší rozdíl.

Tabulka 3: PZI v Ukrajinu (mln. USD)

Celkem	42511,9	%
Kypr	9579,1	22,5
Německo	7005,7	16,5
Nizozemsko	4082,7	9,6
Ruska Federace	2956,3	7,0
Rakousko	2667,3	6,3
Spojené Království	2284,7	5,4
Francie	1751,6	4,1
Švédsko	1732,2	4,1
Virginské ostrovy, Britské	1425,5	3,4
USA	1218,4	2,9
Itálie	984,3	2,3
Polsko	937,1	2,2
Švýcarsko	830,1	2,0
Jiné zemí	5056,9	11,7
EU-27	31510,1	74,12

Zdroj: Derzavnyj komitet statistiky Ukrajiny, 2010, dostupné z: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Z tabulky je patrné, že z EU směřuje do Ukrajiny víc než 70% všech PZI. Z Ruska je to pouhých 7%. Západní investoři většinou investují do lehkého a potravinářského průmyslu, převažují investice na „zelené louce“. Rusové, na druhou stranu, mají odlišné motivy investování, snaží se získat kontrolu nad strategickými podniky, aby vytvořili obchodní řetěz, který byl roztržen po rozpadu SSSR. To se týká především strategických průmyslových podniků na zpracování surovin, zejména ropy a také těžkého strojírenství.⁵ Podle názoru autora této práce jsou západní investice pro Ukrajinu výhodnější a z dlouhodobého hlediska přinášejí víc pracovních míst a modernizace, ruské znamenají posílení ekonomické a politické závislosti Ukrajiny. Proto jenom potvrzují svou tezi, že hlubší integrace Ukrajiny s RF může vest k čím dál tím větší závislosti

⁴ *Businessinfo.cz : Oficiální portal pro podnikání a export* [online]. 2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/ukrajina-zahranicni-obchod-zeme/6/1000905/>>.

⁵ *Rol inozemnych investycií v ekonomice Ukrajiny. Refine.org.ua* [online]. 2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.refine.org.ua/pageid-1629-6.html>>

země a ve spojení s politickými faktory může představovat hrozbu pro státní suverenitu Ukrajiny.

1.2. Vnější politiky EU

Evropská Unie za dobu své existence vyvinula efektivní, ale docela složitý systém budování vnějších vztahů. Abychom lépe pochopit, jaké instrumenty EU nabízí pro spolupráci a integraci, krátce vymezím vnější politiky EU a mechanismy spolupráce, které Unie nabízí pro své partnery. Proto, aby mohla jít Ukrajina evropskou cestou, a získat perspektivy členství musí hrát podle evropských pravidel. S ohledem na to se budu dále věnovat prostředkům, s pomocí kterých provádí Unie svou vnější politiku. Zvláštní pozornost budu věnovat iniciativám, které se týkají Ukrajiny.

Jako cíle své zahraniční politiky, stanovuje EU podporování prosperity a demokratických hodnot po celém světě, tím také pomáhá upevňovat stabilitu a blahobyt občanů na svém území. Když EU buduje dobré vztahy s jinými zeměmi, vytváří rovněž bezpečnější prostředí pro své občany. Potřeba rozvíjet své vnější vztahy vyplývá jak z politických, tak i z ekonomických důvodů. Po vytvoření celní unie, začaly členské země svou obchodní politiku vytvářet společně. Tak vznikla společná obchodní politika. Role EU jako významného globálního hráče předpokládá, že EU má podporovat rozvojové země na jejich cestě k demokracii, a pomáhat jim se rozvíjet ekonomicky. V době, kdy členské státy se dohodly poskytovat finanční pomoc svým bývalým koloniím, vznikla politika v oblasti rozvojové spolupráce.

Evropská unie je největší obchodní silou na světě s téměř 20% podílem na světovém vývozu a dovozu⁶. Unie stojí v popředí snah o další liberalizaci obchodu na celosvětové úrovni. Klíčovým instrumentem vztahů Evropské unie se zbytkem světa je společná politika zahraničního obchodu. EU se v rámci Světové obchodní organizace (WTO) společně s partnery po celém světě aktivně podílí na vytváření pravidel pro mnohostranný systém mezinárodního obchodu. Kromě toho si Unie vyjednává své vlastní dvoustranné obchodní dohody se zeměmi a regiony. Aby mohla Unie podporovat rozvojové země, poskytuje jejím produktům snádnější přístup na evropský trh.

V následující tabulce je přehled obchodních režimů, které Unie nabízí svým partnerům. Nejhlubší formou obchodní spolupráce je vytvoření společného trhu, kterého kromě všech členských zemí účastní se také Island, Lichtenštejnsko a Norsko. V dnešní době jsou obchodní

⁶ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

vztahy EU-Ukrajina založené na Dohodě o obchodu a spolupráci (1998)⁷ a jsou realizované podle Doložky nejvyšších výhod. Jak už jsem zmiňovala, podepsáním Asociační dohody a vytvořením zóny volného obchodu by měly být přenesené na jinou úroveň.

Tabulka 4: Obchodní režimy EU s jejími partnery

Typ obchodního režimu	Název dohody	Zúčastněné země
Společný trh	Evropský hospodářský prostor (EHP)	Island, Lichtenštejnsko, Norsko (1994)
Komplexní zóna volného obchodů (včetně dohody o službách)		Mexiko (2002), Chile (2005)
Celní unie		Andora (1991), San Marino, Turecko (1996)
Zóna volného obchodů	Stabilizační a asociační dohody	Makedonie (2001), Chorvatsko (2002), Albánie (2006), Bosna a Hercegovina (2008), Černá hora (2008)
	Euro-středomořské partnerství	Palestinská samospráva (1997), Tunisko (1998), Izrael (2000), Maroko (2000), Jordánsko (2002), Libanon (2003), Egypt (2004), Alžírsko (2005)
		Švýcarsko (1973/2002), Farské ostrovy (1997), Jihoafrická republika (2000)
Doložka nejvyšších výhod	Dohody o partnerství a spolupráci	Rusko (1997), Ukrajina (1998), Kazachstán (1999), Arménie (1999), Azerbájdžán (1999), Gruzie (1999), Kyrgyzstán (1999), Uzbekistán (1999)
Nerreciproční smluvní preference	Dohoda z Cotonou	Země AKT (2002)
		Sýrie (1977)
Nerreciproční autonomní preference	Všeobecný systém preference (GSP)	Ostatní rozvojové země a Commonwealth, Srbsko, Bělorusko, Moldávie
Čistá doložka nejvyšších výhod	Společné deklarace, Akční plány	Austrálie (1991), Kanada (1976), Tchaj -wan, Hongkong, Japonsko (1997), Jižní Korea (2007), Nový Zéland (1999), Singapur, Spojené státy (2007)
Probíhající interregionální vyjednávání	Asociační dohody	GCC (1989/2002), MERCOSUR (2002), CAN (2004), ASEAN (2007)
Regionální fóra		ASEM (1996), Riodejaneirský proces (1999), Káhirský proces (2000)

Zdroj: podkladové materiály ke kursu 2SE202 Světová ekonomika, autor: Ing. Pavel Hnát, PhD.

Dohody Evropské unie s partnery po celém světě přesahují rámec obchodu a tradiční rozvojovou pomocí. Politiky v oblasti hospodářské, finanční a technické spolupráce zahrnují podporu hospodářských reforem, zdravotnictví a vzdělávání, programů v oblasti infrastruktury a v některých případech i spolupráci v oblastech, jako jsou výzkum a vývoj, a ekologická politika. Evropská Unie vytváří také rámec pro projednávání politických otázek, jako jsou lidská práva a demokracie. Politická spolupráce je většinou vázána na Asociační dohody. Přidružené subjekty

⁷ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

mohou být jak státem, závislá území, tak i mezinárodní organizace. Společnými rysy všech typů přidružení jsou podíl na naplňování určitých cílů Společenství, pozice vně Společenství, dlouhodobost aktu přidružení a asymetrie v obsahu či podmínkách plnění oboustranných závazků. Asociační dohody mohou být s perspektivou anebo bez perspektivy členství⁸, používají se v případech, že neexistuje možnost plného členství, například kdy asociovaný stát není schopen přijmout plně cíle EU, zpravidla jde o méně vyspělou zemi.

V současné době jsou platné Asociační dohody nebo jejich analogy mezi EU a 25 zeměmi. Dále 14 dohod o přidružení, s Ukrajinou jsou v různých fázích jednání. Důvod pro tak početné použití toho nástroje je jednoduchý – pro EU je to vždycky možností bez prohry. Ve skutečnosti podpisem takové dohody, se strany zavazují hrát podle stejných evropských pravidel.

Abych v předchozích kapitolách mohla plně nastínit vývoj budoucích vztahů Ukrajina-EU, chtěla bych zmínit následující instrumenty Evropské integrace, které byly použité k prohlubování spolupráce a budoucímu členství pro země Střední a Východní Evropy. Zkoumajíc jejich kroky ke vstupu, je možné analyzovat, jaké další fáze následují při integraci Ukrajiny do EU. Ačkoliv si uvědomuju, že Ukrajina spíše půjde odlišnou cestou integrace.

Ve smlouvě o EU je Evropská Unie charakterizovaná jako otevřený systém, co umožňuje každému evropskému státu, který současně splňuje následující podmínky, požádat o vstup do Unie⁹. K těmto podmínkám patří respektování zásad svobody, právního státu a lidských práv, hospodářský systém daného státu musí být otevřeným tržním hospodářstvím s volnou soutěží, stabilními cenami, zdravými veřejnými financemi a měnovou politikou. Za dobu své existence Evropská Unie procházela různými vlnami rozšíření, ale nejzajímavější a také podle názoru autora tohoto textu nejvíce složitý byl mechanismus posledního Východního rozšíření. Jelikož patří Ukrajina k zemím Východní Evropy s transformujícími se ekonomikami, postup její integrace může být podobný integraci zemím střední a východní Evropy. K elementům budování vztahů se zmíněnými zeměmi patří:

- Dohody o obchodu a spolupráci
- Asociační dohody (Eurodohody)

Jejich klíčové prvky je postupné vytvoření zóny volného obchodu s průmyslovými výrobky, odstranění kvantitativních omezení pro obchod zemědělskou produkcí, zavedení tzv. Národního

⁸ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

⁹ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

režimu v obchodě se službami, vytvoření podmínek pro volný pohyb kapitálu a pracovní síly, harmonizace právních norem a politická spolupráce.¹⁰ V další kapitole budu dopodrobna rozebírat, jak se Ukrajina současně snaží naplnit skoro stejné cíle. Je to dáno zaprvé tím, aby se Ukrajina byla považována za věrohodného partnera a se s ní prohlubovala spolupráce, EU se snaží právní a hospodářské poměry uvnitř této země připodobnit evropským. Jelikož Ukrajina dlouhodobě byla součástí SSSR, znamená to že stále má velice odlišné legislativní a správní podmínky, její trh potřebuje více liberalizace a právě evropské zkušenosti by měly pomoci v provádění nezbytných reforem.

V případě, že spolupráce bude pokračovat dál a země požádá o vstup do EU, musí splnit určité kritéria. V červnu 1993 se uskutečnil summit v Kodani, na kterém byly vymezené podmínky, které musí přidružená země dodržovat spolu s plněním členských závazků, aby mohla vstoupit do EU.

Kodaňská kritéria se člení do tří skupin.

1) Politická kritéria

- a) Institucionální stabilita
- b) Demokracie a právní stát
- c) Dodržování lidských práv a respektování menšin

2) Ekonomická kritéria

- a) Fungující tržní hospodářství
- b) Schopnost vydržet tlak konkurence na vnitřním trhu EU

3) Kriterium aquis

- a) Schopnost dostát závazkům plynoucím ze členství v EU včetně účasti na politické, hospodářské a měnové unii.¹¹

Tato kritéria budoucího členství se promítají do všech následných jednání a přijímaných dokumentů. Proto myslím, že tato kritéria jsou důležitá v procesu hodnocení pokroku Ukrajiny ve směru integrace do EU. Je zřejmé, že splnění těchto kritérií potřebuje důkladné přípravy, což je velmi náročné nejenom časově, ale i finančně. Ohledně kritéria aquis bych chtěla jenom zmínit, že to znamená převzetí celého dosud vytvořeného právního rámce EU, což s ohledem na

¹⁰ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

¹¹ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

současný stav ukrajinského státního aparátu, který potřebuje hluboké reformy, je možné jenom jako dlouhodobá perspektiva.

S ohledem na nepřipravenost Ukrajiny momentálně vyhovět všem zmíněným požadavkům, v dnešní době vztahy Ukrajina-EU jsou víc zaměřené na spolupráci, ne na vstup do Unie. Ukrajina nepatří ke kandidátům ke členství, což jsou v současné čtyři země: Chorvatsko, Turecko, Island a Bývalá jugoslávská republika Makedonie, ani k potenciálním kandidátům, jako Albánie, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Kosovo a Srbsko. Vztahy Ukrajiny s EU se zakládají na kooperační dohodě o partnerství a spolupráci. Také vztahy na základě dohod o partnerství a spolupráci jsou budované se zeměmi jako Rusko, Moldavsko, s republiky na Kavkaze a ve střední Asii. Tento druh spolupráce zahrnuje obchodní a ostatní hospodářská odvětví, a navíc společné akce v mnoha jiných oblastech. Tímto je Ukrajina začleněna do skupiny zemí ve své podstatě velice odlišných, většina z nich ani nepředpokládá členství, soustředí se většinou na hospodářské spolupráce.

Nicméně dohoda s Ruskem jde dále než ostatní dohody. Zaměřuje se na hospodářské otázky, na spolupráci v oblasti výzkumu a vzdělávání, stejně tak i na vnitřní a vnější bezpečnost. EU usiluje o aktualizaci vztahu prostřednictvím nové rámcové dohody, která má kromě jiného zahrnovat užší spolupráci v oblasti energetiky¹². Rusko je důležitým obchodním partnerem EU a významnou světovou mocností, proto má silný vliv na formování vztahů mezi Ukrajinou a EU. Více dopodrobna se této otázkou budu zabývat v třetí kapitole.

Jedním z cílů EU je vytvořit se svými sousedy rozsáhlou zónu volného obchodu, která by zahrnovala EU, arabské státy na pobřeží Středozemního moře a Izrael. Jednotlivé dohody o přidružení mezi těmito státy a EU představují jeden prvek vztahů, ale v současné době se rozšiřují i na jiné oblasti, jako je například obchodování v rámci služeb a investice. S Ukrajinou od února 2008 také probíhají jednání o vytvoření zóny volného obchodu.

Nyní bych chtěla říct něco dopodrobna o Evropské politice sousedství, která ve vztahu k Ukrajině navazuje na Dohodu o obchodu a spolupráci. Po Východním rozšíření hranice EU se posunula víc na východ až k Ukrajině. Aby se zajistila, že rozšíření na východ nevytvoří nové hranice dělící EU od jejich přímých sousedů, vytvořila Unie v roce 2004 svoji evropskou politiku sousedství (EPS).¹³ Patří sem všechny středomořské a východoevropské země plus

¹² CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

¹³ KOVAČOVSKÁ, Lenka ; NEKVAPIL, Václav . Rozšiřování Evropské unie - pro a proti. *Asociace pro mezinárodní otázky* [online]. 01.02.2007, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.amo.cz/publikace/rozsirovani-evropske-unie---pro-a-proti.html>>

Kavkaz, ale nikoliv Rusko. Cílem EPS je uzavřít výsadní hospodářské a politické vztahy mezi Unií a každou sousední zemí¹⁴. Tento rámec EPS byl navržen 16 nejbližším sousedům EU. To jsou Alžírsko, Arménie, Ázerbájdžán, Bělorusko, Egypt, Gruzie, Izrael, Jordánsko, Libanon, Libyi, Moldavsku, Maroku, okupovaná palestinská území, Sýrie, Tunisko a Ukrajina. Tato politika byla poprvé uvedena ve sdělení Komise o širší Evropě v březnu 2003, následoval Strategický dokument o evropské politice sousedství v květnu 2004. Strategie stanovuje v konkrétních podmínkách, jak bude EU provádět těsnější spolupráci s těmito zeměmi. V rámci EPS nabízí EU svým sousedům privilegované vztahy, které navazují na vzájemné závazky ke společným hodnotám (demokracie a lidská práva, právní stát, efektivní státní správa, zásady tržního hospodářství a udržitelného rozvoje). Evropská politika sousedství překračuje rámec stávajících vztahů, nabízí budoucí politické přidružení a hlubší hospodářské integrace, zvýšení mobility a více kontaktů mezi lidmi. Úroveň prohlubování vztahů závisí na tom, do jaké míry tyto hodnoty jsou sdíleny.¹⁵

Další iniciativou EU, která se týče vztahu s Ukrajinou je východní dimenzí EPS, totiž iniciativa Východní Partnerství, která byla vytvořena za účelem dalšího prohloubení spolupráce s východními sousedy Evropské unie. Východní Partnerství má nejenom ekonomický, ale taky strategický význam pro bezpečnost východní Evropy a zároveň bezpečnost celé Evropské unie. Evropská unie schválila projekt Východní partnerství v březnu 2009 a již dva měsíce poté se v Praze uskutečnil první summit Východního partnerství. Při této příležitosti bylo Východní partnerství oficiálně spuštěno. Tento summit odstartoval novou fázi vztahů mezi EU a východoevropskými zeměmi zahrnujícími Arménii, Ázerbájdžán, Bělorusko, Gruzii, Moldavsko a Ukrajinu.¹⁶ Iniciativa Východního partnerství sdílí stejné hodnoty, jako EPS, ale zároveň se víc specifikuje na určité oblasti. Závisí to na současné situaci v konkrétní zemi, jelikož zúčastněné země mají mezi sebou podstatné rozdíly. Bělorusko ku příkladu nebylo ani členem EPS, nicméně stále zůstává důležitým sousedem EU a proto bylo začleněno do této iniciativy. Východní partnerství také nabízí bilaterální spolupráce prostřednictvím Asociačních dohod, založených na společných hodnotách. V rámci ekonomické spolupráce nabízí postupné vytvoření hluboké a komplexní oblasti volného obchodu, také byla zmíněna liberalizace vízového režimu, propojení a integrace energetických trhů a regionální rozvoj založený na kohezní politice EU. Na multilaterální úrovni bylo vytvořeno fórum pro prezentování současných evropských předpisů a

¹⁴ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

¹⁵ *European Commission : What is the European Neighbourhood Policy ?* [online]. 30.09.2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm>.

¹⁶ *European Union : External Action* [online]. 2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <http://www.eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm>.

norem a také sdílení zkušeností o provedených reformách v členských zemích. V rámci fóra byly vytvořeny čtyři platformy: demokracie a řádné správy veřejných věcí, ekonomické integrace a sblížení s politikami EU, energetické bezpečnosti a mezilidských kontaktů. První schůzka platform se konala v červnu 2009.¹⁷ Tato iniciativa podle mého názoru víc odpovídá zájmům Ukrajiny, protože víc se přiblíží konkrétní situaci v zemi a specifikuje se na konkrétní priority a kroky. Právě tímto a průběhu jejich naplňování se budu věnovat v následující kapitole.

¹⁷ *Uriadovyy portal : Jedynyy web-portal organiv vykonavchoji vlady Ukrainy* [online]. 2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=224168250&cat_id=223345569>.

2. Vztahy mezi Ukrajinou a Evropskou unií

Pro Evropu má Ukrajina obrovský význam, který ještě před mnoha lety zdůraznil Zbigniew Brzezinski, když ji jmenoval “geostrategickým jádrem”, jenž může více ovlivňovat situace v regionu než například sousední Polsko. Tato země má obrovský ekonomický a sociální potenciál, který není dosud plně vyvinutý, a také důležitou geostrategickou pozici, zvláště v kontextu vztahu EU-Rusko.¹⁸ Proto v této kapitole budu dopodrobna sledovat vývoj vztahu mezi Ukrajinou a Evropskou Unií, pokusím se rozebrat jaké cíle a podmínky byly průběžně stanovené pro Ukrajinu v procese její transformace a jaké instrumenty spolupráce byly použité, např. Akční plány a pak Asociační agenda. Budu se snažit zhodnotit do jaké míry se povedlo Ukrajině naplnit stanovené požadavky a co bránilo jejich plnění. Dál budu sledovat vývoj obchodních vztahů, případné vytvoření zóny volného obchodu Ukrajina – EU. Nakonec se pokusím nastínit vývoj vztahu v oblasti energetiky.

2.1. Realizace Dohody o partnerství a spolupráci a Akčních plánů

Ukrajina a EU nejprve navázaly smluvní vztahy v roce 1994 podepsáním dohody o partnerství a spolupráci mezi Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na jedné straně a Ukrajinou na straně druhé, která vstoupila v platnost v roce 1998. Tato dohoda upravuje politické, ekonomické a kulturní vztahy mezi Ukrajinou a EU a tvoří právní základ bilaterálních obchodních vztahů. Jedním z hlavních cílů této dohody je usnadnit obchod, investice a rozvoj harmonických hospodářských vztahů mezi Ukrajinou a EU.

Hospodářské a obchodní ustanovení Dohody o partnerství a spolupráci se zakládají na zásadách Všeobecného systému celních preference a národního režimu. Samostatné oddíly jsou věnovány obchodu s výrobky z oceli, podmínkám pro založení a činnost společností, harmonizace právních předpisů a ochraně duševního vlastnictví.¹⁹

¹⁸ BRZEZINSKI, Zbigniew. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York : Basic Books , říjen 1997. 240 s. ISBN 0-465-02726-1

¹⁹ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5

Také mezi Ukrajinou a EU jsou podepsané dohody, které regulují obchod s ocelí a textilem²⁰.

Na základě Dohody o partnerství a spolupráci v únoru 2005 byl přijat Akční plán EU-Ukrajina na tři roky. Provádění a sledování akčního plánu bylo realizováno prostřednictvím ročních plánů, podle kterých byly určeny prioritní úkoly a komplexní časový rámec plnění. Úspěchem plnění Akčního plánu byla měřena míra reformování na Ukrajině. Efektivita jeho implementace byla tzv. lakmusovým papírkem pro evropskou stranu, který ukázal skutečný zájem Ukrajiny o integraci do EU a její připravenost ne jenom k provádění pro-evropské rétoriky, ale také ke skutečnému provedení radikální reformy. Na základě výsledků EU byla schopna posoudit do jaké míry poskytovat další pobídky pro Ukrajinu.²¹

V této části budu dopodrobna rozebírat dohodnutý akční plán a do jaké míry byl splněn. Tento akční plán stanovuje komplexní soubor priorit v oblastech, v rámci i mimo rámec dohody o partnerství a spolupráci. Z těchto priorit je třeba věnovat zvláštní pozornost především těmto: posílení stability a účinnosti institucí zaručujících demokracii, zajištění demokratického průběhu prezidentských (2004) a parlamentních (2006) voleb v souladu s normami OBSE; Toto pravidlo bylo porušeno hned v roce 2004, kdy po druhém kole prezidentských voleb na protest proti volebním podvodům vypukla Oranžová revoluce. Mezi další priority patří zejména zajištění dodržování svobody sdělovacích prostředků a svobody projevu, jejichž omezování bylo také běžným jevem v období presidentství Leonida Kučmy (1994-2005). Zároveň měly být rozvíjené možnosti, jak rozšířit instrumenty konzultace mezi Ukrajinou a EU v období řešení krize, navázání užší spolupráce v oblasti odzbrojení a nešíření jaderných zbraní, rozvíjení dobrých sousedských vztahů a podpora regionální bezpečnosti, zejména spolupráce v řešení konfliktu na Podněsteří v Moldavsku, včetně vyřešení otázky týkající se hranic. Jednou z velice významných podmínek bylo přistoupení k WTO, které se uskutečnilo až v 16. května 2008.²² K rozvoji hospodářské spolupráce mělo být uskutečněno postupné odstraňování tarifních a netarifních překážek obchodu a zavedení nezbytných reforem právních předpisů. Důležité bylo také zlepšení investičního klimatu, a to prostřednictvím nediskriminačních, transparentních a

²⁰ *European Union : External Action:Ukraine* [online]. 2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <http://eeas.europa.eu/ukraine/index_en.htm>.

²¹ CHALYY, Valeriy. *Ukrajina- ES: vid planu dij do posulenoji uhody* [online]. Kyjiv, 2007. 126 s. Studie. Ukrajinskyy center ekonomichnykh a politychnykh doslidzen im. Olexandra Razumkova. Dostupné z WWW: <http://www.razumkov.org.ua/img/st_img/statti/Ukraine-EU_2007_ukr.pdf>. ISBN 978-966-7272-81-4

²² *European Union - External Action: EU/UKRAINE ACTION PLAN.2006*, s. 1-43. Dostupný také z WWW: <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf>.

předvídatelných podmínek pro podnikání, zjednodušení správních postupů a boj proti korupci, která byla součástí ukrajinského státního aparátu. Měla být provedena daňová reforma, tím zlepšená správa daní a zefektivněná správa veřejných financí. Už v té době měl být zahájen konstruktivní dialog o zjednodušení vízového styku mezi EU a Ukrajinou, s cílem přípravy pro budoucí jednání o dohodě o usnadnění vydávání víz. Bylo zahájeno postupné přibližování ukrajinských právních norem a předpisů k evropským standardům, podporování dialogu v otázkách zaměstnanosti a dohodnuto vynaložit veškeré úsilí, aby v zacházení s migrujícími pracovníky nedocházelo k diskriminaci na základě státní příslušnosti.²³

Podle názoru odborníků z ukrajinského centra ekonomických a politických studií Razumkova, úroveň realizace akčního plánu Ukrajina-EU a provedení příslušných vládních opatření není dostatečné.²⁴ Vnitřní faktory brzdily účinky opatření, a to zejména konflikt v rámci mocenských struktur, nedostatek finančního zabezpečení a kvalifikovaných pracovníků a také to, že neexistoval jediný koordinační orgán v oblasti evropské integrace. Mezi hlavní překážky pokroku evropským směrem odborníci většinou označují pomalé reformy soudního systému, neschopnost státních vůdců stanovit a realizovat strategické priority a také nepřipravenost ukrajinské elity k uskutečnění procesu řízení podle evropských standardů. Hodnocení akčního plánu jsou nejednoznačné. Na Ukrajině bylo dosaženo významných úspěchů v oblasti demokratizace – poskytování práv a základních svobod, svobody sdělovacích prostředků, rozvoje občanské společnosti a další. Nicméně v jiných oblastech - boji proti korupci, zajištění nezávislosti soudní moci – žádné významné změny neproběhly. Na rozdíl od situace roce 2006 se odborníci shodují (viz Graf 1), že některý pozitivní pokrok ve vztazích mezi Ukrajinou a EU se změnil stagnací. Pravděpodobnost toho, že země by mohla dosáhnout pokroku ve všech výše zmíněných oblastech spolupráce, je velice malá. Není překvapující, že v odborném prostředí převládají pochybnosti o úplnosti realizace akčního plánu v době jeho dokončení. Obecně platí, že expertní hodnocení dávají důvod k tvrzení, že ukrajinská strana dostatečně nenaplnuje podmínky pro efektivní začlenění zemí do EU.²⁵

²³ *European Union - External Action: EU/UKRAINE ACTION PLAN*. 2006, s. 1-43. Dostupný také z WWW: <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf>.

²⁴ CHALYY, Valeriy. *Ukrajina- ES: vid planu dij do posulenoji uhody* [online]. Kyjiv, 2007. 126 s. Studie. Ukrajinskyy center ekonomichnyh a politychnykh doslidzen im. Olexandra Razumkova. Dostupné z WWW: <http://www.razumkov.org.ua/img/st_img/statti/Ukraine-EU_2007_ukr.pdf>. ISBN 978-966-7272-81-4

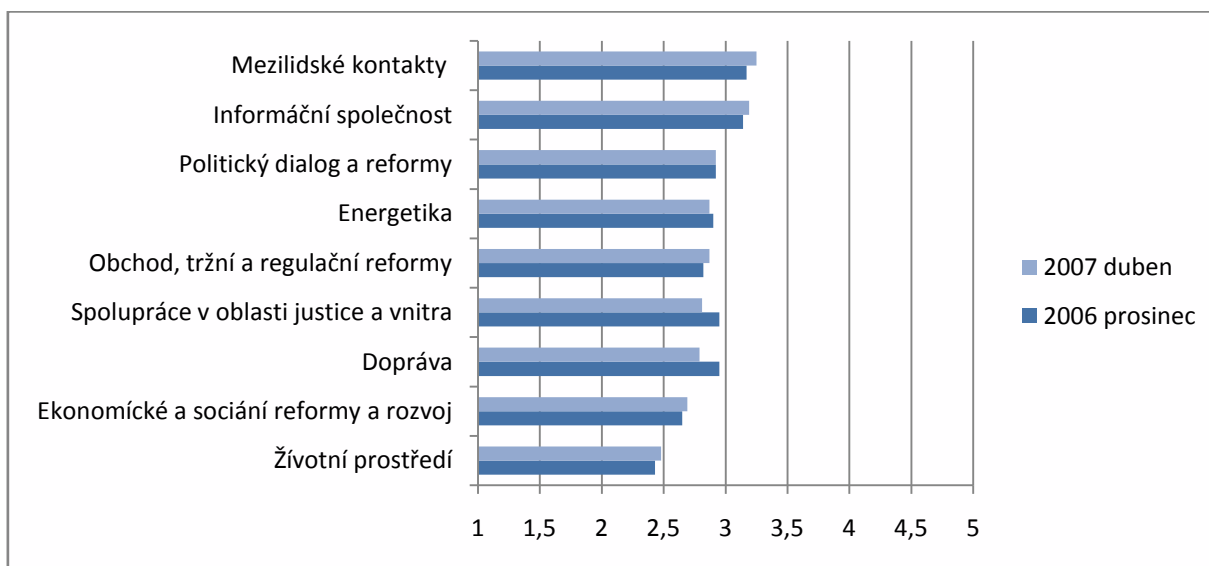
²⁵ CHALYY, Valeriy. *Ukrajina- ES: vid planu dij do posulenoji uhody* [online]. Kyjiv, 2007. 126 s. Studie. Ukrajinskyy center ekonomichnyh a politychnykh doslidzen im. Olexandra Razumkova. Dostupné z WWW: <http://www.razumkov.org.ua/img/st_img/statti/Ukraine-EU_2007_ukr.pdf>. ISBN 978-966-7272-81-4

Podle mého názoru má politika evropské integrace Ukrajiny významné nedostatky. K nim patří nedostatečná transparentnost a otevřenost při její uskutečňování, neslazený průběh vládních akcí a hlavně její nesrozumitelnost pro občany a také pro evropské partnery.

Tady pro názornost uvádím tabulky z oficiální studie centra Razumkova, která byla věnována hodnocení plnění Akčního plánu. První tabulka ukazuje úspěšnost plnění plánů podle vymezených oblastí. Jak je patrné, největší pokrok byl zaznamenán v oblasti mezilidských kontaktů a informační společnosti, ale i ten stále mírně přesahuje tři body z pěti. Oblast ekonomických a sociálních reforem, podle mého názoru jedna z nejvýznamnějších, dosáhla pouhých 2,65 bodů, což je vcelku neuspokojující výsledek. Následující tabulka uvádí faktory, které podle názorů expertů bránily úspěšnému plnění plánu. Nejvýznamnější z nich byla konfrontace v rámci vládních struktur, což není překvapující, protože v Ukrajině dlouhodobě proevropské a proruské politiky nemohly dojít ke schodě.

Jak je plněn vládní plán opatření pro realizace Akčního plánu Ukrajina-EU v roce 2006 podle hlavních oblastí?(škala od 1 do 5, 5 výborně, 1 nedotačující)

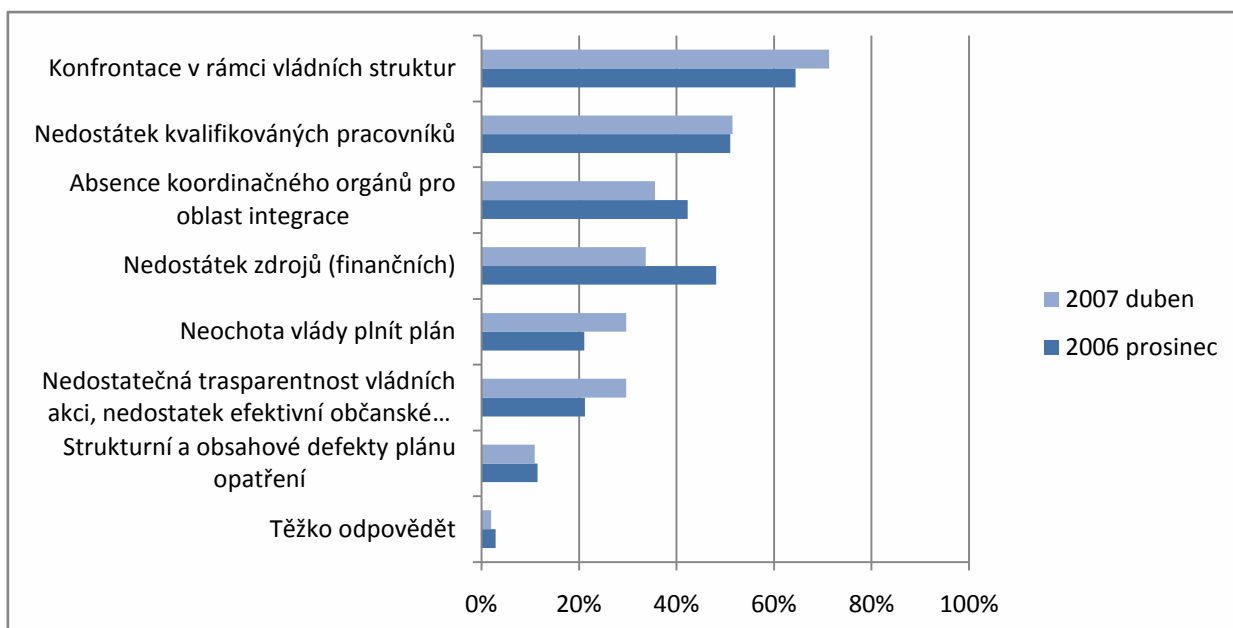
Graf 1

Zdroj: CHALYY, Valeriy. *Ukrajina- ES: vid planu dij do posulenoji uhody* [online]. Kyjiv, 2007. 126 s. Studie. Ukrajinssky center ekonomichnych a politychnych doslidzen im. Olexandra Razumkova. Dostupné z WWW: <http://www.razumkov.org.ua/img/st_img/statti/Ukraine-EU_2007_ukr.pdf>. ISBN 978-966-7272-81-4

Jaké faktory nejvíc brání realizaci vládního plánu opatření pro plnění Akčního plánu Ukrajina-EU v roce 2006? (% dotazovaných expertů)

Graf2

Zdroj: CHALYY, Valeriy. *Ukrajina- ES: vid planu dij do posulenoji uhody* [online]. Kyjiv, 2007. 126 s. Studie. Ukrajinssky center ekonomichnyh a politychnyh doslidzen im. Olexandra Razumkova. Dostupné z WWW: <http://www.razumkov.org.ua/img/st_img/statti/Ukraine-EU_2007_ukr.pdf>. ISBN 978-966-7272-81-

2.2. Priority a plnění Asociační agendy

Jelikož Akční plán Ukrajina-EU byl přijat na tři roky a skončil tedy již v roce 2008, již v březnu roku 2007 bylo zahájeno jednání o "nové posílené dohodě" mezi EU a Ukrajinou. Na vrcholné schůzce v Paříži v roce 2008 se představitelé EU a Ukrajiny dohodly, že nové rozšířené dohodě by měl být dán název Dohody o přidružení.²⁶ Jednání a ratifikace Dohody o přidružení mezi Ukrajinou a EU může trvat delší dobu, proto v Paříži na summitu EU-Ukrajina byly představitelé obou stran vyzvané k vypracování nového praktického nástroje, který by nahradil Akční plán Ukrajina-EU. Tento nástroj se jmenuje Asociační agenda.²⁷ Jeho záměrem je připravit a usnadnit vstup v platnost dohody o přidružení. V rámci Asociační agendy by také měl být obnoven

²⁶ *European Union - External Action : 3RD JOINT PROGRESS REPORT : NEGOTIATIONS ON THE EU-UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT.* [online]. 26.11.2009, Brussels/Kyiv, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/assoc_agreement_3rd_joint_progress_report.pdf>.

²⁷ *European Commission - External Relations: EU-Ukraine Association Agenda.* [online]. 11.2009, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/2010_eu_ukraine_association_agenda_en.pdf>

společný institucionální rámec, usnadněné prohlubování vztahů ve všech oblastech, stejně jako posílená politická spolupráce a hospodářská integrace. S ohledem na to, že Ukrajina přistoupila ke Světové obchodní organizaci 16. května 2008, bylo také zahájeno jednání o hluboké a komplexní zóně volného obchodu (DCFTA), což je jedním ze základních prvků Asociační agendy a velice významným pokrokem ve vztazích mezi zemi.

Ačkoliv obecně Evropská Unie Ukrajině nabízí světlé perspektivy, ukrajinská vláda očekává spíš konkrétní kroky. Většina Ukrajinců vidí v podepsání Asociační dohody perspektivu členství. Ale pro EU Ukrajina zatím není kandidátem a není dokonce ani potenciálním kandidátem. To znamená, že spolupráce nadále bude probíhat většinou v ekonomické sféře, ale zároveň bude pokračováno v reformování ukrajinského státního aparátu, protože v současné době je patrné, že ani EU, ani samotná Ukrajina nejsou připraveny k tomu, aby se Ukrajina mohla stát součástí Unie. Nicméně Asociační dohoda bude významným krokem vpřed na cestě Ukrajiny do EU. Zajistí lepší přístup na Evropský trh, příliv investic, zvýšení reálného důchodu, mezinárodního obchodu a celkové produktivity.

2.2.1. Priority Asociační Agendy

Zprvé vymezím požadavky, které jsou připravené pro Ukrajinu. Jsou podobné požadavkům Akčního Plánu, ale v nějakých oblastech jsou víc konkrétní. Obecně Asociační Agenda zavazuje Ukrajinu k zavedení Evropských norem a standardů, které potřebují hluboké reformy ve většině sektorů hospodářství a které jsou velmi složitě realizovatelné po technické a finanční stránce. Zároveň jsou náročné na vedení, a proto potřebují zvýšení kvality celého vládního systému. Jako prioritní oblast reformy vymezuje Asociační agenda následující záležitosti: konsolidace demokratických reformy prostřednictvím reformy soudnictví, provádění boje proti korupci, respektování zásad právního státu a lidských práv a závazky plynoucí z této zásady, zvětšení transparentnosti a demokratické odpovědnosti a zvýšení účastí občanů na veřejném rozhodování.

Prioritou v oblasti ekonomické spolupráce je podepsání dohody o Hluboké a komplexní zóně volného obchodu (DCFTA), což je jednou z hlavních součástí Asociační dohody mezi EU a Ukrajinou. Jednání o DCFTA jsou založeny na principech Světové obchodní organizace a jsou určeny k zajištění ekonomické integrace Ukrajiny k trhu EU. Úkolem je dosáhnout nejen maximálního snížení celních sazeb a omezení obchodu se službami, ale také vytvoření pravidla, která zajistí odstranění všech překážek obchodu mezi Ukrajinou a EU. Proto jedním z důležitých požadavků na současných jednání je vytvoření příznivého právního prostředí pro obchod. Na

druhou stranu, hospodářská integrace s EU, ke které směřuje Ukrajina, bude uskutečněna přes harmonizaci ukrajinského právního rámce s evropským. Během jednání ve všech sekcích dohody o volném obchodu jsou řešeny především tyto problémy: obchod se zbožím (včetně ustanovení o tarifech, národním režimu a odstranění technických překážek obchodu), nástroj celní ochrany a usnadnění obchodu, pravidla původu služeb a investic; práva duševního vlastnictví, hospodářská soutěž (včetně státní podpory) a zadávání veřejných zakázek. Také se diskutuje o sanitárních a fytosanitárních opatřeních, vlivu obchodu na udržitelný rozvoj, ustanoveních o transparentnosti a řešení sporů a v neposlední řadě o obchodních aspektech energetiky. Pro řešení otázek ohledně odstranění technických překážek obchodu používá EU dva typy dohod ACAA (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial products) a MRA (Mutual Recognition Agreement). Účelem těchto dohod je vzájemné uznávání dokladů vydaných orgány smluvních stran a také uznávání rovnocennosti právních předpisů zemí ohledně zboží. Od roku 2006 Ukrajina uskutečňuje přípravu k podepsání ACAA. Vzhledem k tomu, že má Ukrajina za cíl integrace k vnitřnímu trhu EU, což má být zakotveno v budoucí Asociační dohodě, může nastat situace, že podepsání ACCA nestačí. Pro integraci do vnitřního trhu EU by bylo potřebné zahrnout k Asociační dohodě právní předpisy, které platí v rámci vnitřního trhu EU, konkrétně odstranění existujících kvót a netarifních překážek obchodů. Právě tyto opatření mohou být základem pro harmonizaci vnitrostátních právních předpisů Ukrajiny s evropskými normami v oblasti technické regulace.²⁸

2.2.2. Plnění Asociační agendy

Nyní se budu věnovat průběhu plnění Asociační agendy. Jak je patrné ze zkušeností jiných zemí, které podepsaly Asociační dohody, nových členských států EU a zemí západního Balkánu, prošly jejich vlády speciální přípravou, aby dosáhly úspěšné realizace dohod. Taková příprava v různých zemích měla hodně společných rysů. Zvláště vlády řešily tyto úkoly:

Bylo zapotřebí vytvořit centralizovaný mechanismus, který by zajistil politickou a správní koordinaci vlády. Tento mechanismus měl nejčastěji podobu zvláštního orgánu výkonné moci. Jeho úkolem bylo zajištění koordinace a komunikace ústředních orgánů státní správy mezi sebou a také s partnery v Evropské unii, se zájmovými skupinami v tuzemsku a širokou veřejností

²⁸ Shcho take ughoda pro vilnu torhivlyu miz Ukrajinou i ES? *Internation Centre of Perspective Studies* [online]. 2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/54/81/materials_for_round_table.pdf>.

celkově. Neméně důležitým bylo zavedení národního programu plnění Asociační dohody, který je v podstatě detailním plánem realizace opatření, které plynou ze závazku z Asociační dohody. V zemích střední a západní Evropy se tyto programy jmenovaly Národní programy pro přijetí aquis a zahrnovaly nejenom priority, na které by se stát ve své přípravě na vstup měl se zaměřit, ale také objem finančních prostředků, které by měl mít každý ze států k dispozici na dosažení těchto priorit.²⁹ Aby bylo zajištěno efektivní plnění evropských priorit, větší cíle byly rozděleny na menší a krátkodobější, rovněž bylo rozděleno jejich plnění do různých úrovní vlády a specifické úkoly byly identifikované pro místní a regionální orgány. Také byly určeny kvalifikační požadavky na místní úředníky, aby byli schopni plnit postavené úkoly.

Aby prohlášení ukrajinského vedení ohledně postupu v evropské integraci nebyly v rozporu s realitou, musí vláda tyto zkušenosti dokladně prostudovat a vzít jako východisko pro její přípravu k budoucí Asociační dohodě s EU.

V současné době je stav připravenosti ukrajinské vlády pro uskutečnění změn nezbytných pro plnění budoucí Asociační dohody vcelku neuspokojivý. Po seznámení se ze zkušenostmi zemí střední a východní Evropy a také se současnou situací na Ukrajině, jsem došla k závěru, že v Ukrajině je třeba věnovat zvláštní pozornost následujícím problémům.

1. Na Ukrajině dosud neexistuje jediný orgán pro koordinaci evropské integrace. V současné době různé procesy jsou prováděny v oddělených orgánech a často jsou uskutečňovány souběžně. Většina úkolů politik je koordinovaná přes Ministerstvo hospodářství a Ministerstvo spravedlnosti. Jednotlivé koordinační funkce jsou vykonávány více než jedním subjektem. V důsledku takového zdvojení se celý systém stává neefektivním. Chybí zodpovědnost za konkrétní problémy. Pokud taková situace ve sféře evropské integrace bude nadále pokračovat, vláda nebude schopna zajistit efektivní komunikaci a koordinaci při vytvoření a výkonu národního programu plnění Asociační dohody. Jak už bylo zmíněno v hodnocení Akčního plánu, že největší překážkou jeho úspěšného plnění byla konfrontace v rámci vládních struktur, tento problém pokračuje dodnes a je tedy nemožné pokračovat dál bez vytvoření jediného koordinačního orgánu pro Evropskou integraci.

2. Existuje také riziko, že pokud se povede vytvořit národní program, nebude kompatibilní s dalšími politiky vlády, protože na Ukrajině jsou dosud používány jiné metody rozpočtového plánování než v EU.

²⁹ CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. S.599, ISBN 80-7179-804-5

3. Kromě toho existují selhání ve výkonu centrálních orgánů výkonné moci. Nyní pro ně nejsou jednoznačně přiřazeny úkoly, které musí provést pro úspěšnou realizaci programů, není ani určeno jaké produkty by měly připravit. Zároveň jejich vnitřní struktura jim brání v plnění postavených úkolů. Často stejné funkce jsou vykonávány prostřednictvím různých jednotek, ale žádná není zodpovědná za konečný produkt.

4. Jiným problémem je to, že bez jasného pochopení požadavků není možné zjistit, jaké znalosti a dovednosti jsou potřebné pracovníkům pro jejich přípravu. Jako výsledek: na jedné straně, některé produkty nejsou vyrobeny z důvodu nedostatku správných znalostí, na straně druhé je složité poskytnout odpovědné vzdělání, protože státní zaměstnanci často nerozumějí, co je od nich vlastně vyžadováno.

Kvůli takové reálné situaci se zvětšuje rozdíl mezi papírovými zprávami a iluzí úspěšné spolupráce. K tomu také přispívají evropští byrokraté, kteří z obavy ze ztráty práce nemůžou otevřeně psát o neúspěších svých projektů a pro jich neodpovědnost ukrajinské realitě. Zkreslenost integrace Ukrajiny do EU je škodlivá pro obě strany. Na Ukrajině to podporuje korupci v ústředních orgánech, pro EU je to zklamání a vyhozené peníze poplatníků daní.

Evropeizace Ukrajiny vyžaduje zásadní změny. Vláda a podnikání na Ukrajině jsou přizpůsobené k současnému stavu věcí. Oni nemají zájem o zavedení evropských norem, protože by to znamenalo zcela jinou vládu a zcela jiné obchodní podmínky, tedy konec existence současného systému a všech, kteří se mu přizpůsobili. Nicméně vláda a podniky si uvědomují, že bez evropeizace ekonomické a politické úspěchy Ukrajiny nejsou možné.

EU chce vidět Ukrajinu jako spolehlivého a předvídatelného partnera. To je možné jenom v demokratické zemi, která provádí svou vnitřní a vnější politiku podle evropských principů. Asociační dohoda, kterou ukrajinská vláda považuje za hlavní prvek integrační politiky, je vlastně jen nástrojem pro spolupráci, kterou EU používá pro spoustu jiných blízkých a vzdálených zemí.

Odpůrci evropské integrace jasně formulují hrozby, které nese pro Ukrajinu Asociační dohoda. Formát dohody, zejména pokud jde o fungování zóny volného obchodu, stanoví pouze rozsah expanze evropských norem. V případě Ukrajiny určuje, že musí být "hluboká a komplexní." V závislosti na tržních podmínkách to může být výhodné buď pro politické síly, nebo pro obchodní

skupiny v zemi. Vždy je to však přínosné pro EU, protože firmy získávají přístup na nové trhy za evropských podmínek.³⁰

Evropeizace Ukrajiny je tím bodem, kde se bezpochybně střetávají zájmy Ukrajiny a EU. Ukrajina zoufale potřebuje evropské normy pro reformování systému státní správy a zajištění dlouhodobé fungování demokracie. Členství v EU pro Ukrajince je příležitostí být svobodnými a prosperujícími.

2.3. Vztahy Ukrajina-EU v oblasti energetiky

Když už mluvíme o integraci Ukrajiny do EU, nemůžu nezmínit ještě jednu velice významnou oblast spolupráce, což je spolupráce v oblasti energetiky. Ačkoliv Ukrajina se účastní řady iniciativ v oblasti energetiky v rámci SNS, neznamená to, že spolupráce v této oblasti s EU je novodobým jevem.

Ačkoliv Evropská unie se zatím nestala klíčovým hráčem na ukrajinském trhu s energiemi, Ukrajina je smluvní stranou řady iniciativ EU v oblasti energetiky.

Nejdůležitějšími z nich jsou:³¹

- Energetická charta, podepsaná 17. prosince 1991 a ratifikována Ukrajinou 6. února 1998. Nicméně návrh Protokolu o tranzitu stále ještě není schválen a k jeho přijetí neexistuje žádný donucovací mechanismus pro harmonizaci zájmů mezi těžiteli, dopravci a spotřebiteli energie.
- Memorandum o porozumění mezi Ukrajinou a EU v oblasti energetiky bylo podepsáno 1. prosince 2005 v průběhu summit EU-Ukrajina a stalo se základní dohodou o spolupráci v oblasti energetiky. Memorandum předpokládá provedení reformy a společných akcí pro přibližování energetického systému Ukrajiny do systému EU, ale nezavazuje k tomu.
- Dohoda o energetickém společenství, ke kterému Ukrajina byla přijata na zasedání Rady ministrů Energetického společenství v prosinci 2009. Zatím protokol o přistoupení k Energetickému společenství nebyl Ukrajinou ratifikován.
- Východoevropské partnerství pro energetiku a životní prostředí, ke kterému Ukrajina přistoupila 26. listopadu 2009. Iniciativa předpokládá vytvoření fondu ve výši 100 mln eur

³⁰ GRANOVSKYY, V.; NANIVSKA, V. Eurointegrace: Perezavantazennia. *Inside Ukraine : International Centre of Perspective Studies* [online]. 11.2010, 11, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/60/42/Inside_Ukraine_UKR_11.pdf>.

³¹ ZOVKVA, Igor. Vukluku dlia energetychnoji bezpeky Ukrajiny : Sychasnyy Stan - 2010. *International Centre of Perspective Studies* [online]. 2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/24/Energy_Strategy_UKR.pdf>.

v rámci Evropské banky pro obnovu a rozvoj. Aby mohla vstoupit do východoevropského partnerství zavázala se Ukrajina investovat do fondu 10 milionů eur během pěti let. Evropská unie poskytla Ukrajině rozpočtovou podporu ve výši 87 milionů pro provádění energetické strategie Ukrajiny.³²

EU staví do popředí snahu, aby se trh s energií na Ukrajině stal transparentním a konkurenceschopným. Z hlediska energetické bezpečnosti, pokud Rusko pohltně Ukrajinu, závislost EU na Rusku jen poroste. Také Unie ztratí svou "měkkou sílu" v sousední zemi. V širším pohledu energetická integrace Ukrajiny a Ruska sebou přinese větší ekonomickou integraci, která oslabí vliv Evropské unie na Ukrajině a podněty k reformám. V roce 2005 se EU a Ukrajina podepsaly Memorandum o porozumění. V letech 2007-2008 přidělila EU 157 milionů eur pro energetické reformy. Kromě toho v roce 2009 přislíbila Komise pomoc při modernizaci plynovodního systému. Bohužel k realizaci většiny naplánovaných reforem nedošlo. Ukrajinský energetický sektor zůstává neefektivní, neprůhledný a zkorumpovaný. Přes veškeré úsilí a financování se zdá, že Ukrajina uniká ze zóny vlivu EU.

Proč politiky EU nejsou účinné na Ukrajině? Za prvé v zemi existuje retroorientované chování, energie se používá jako nástroj domácí politiky. Energetické zdroje tvoří zdroj pro korupci. Každá další vláda nevidí žádný racionální důvod ke změně. Za druhé by EU mohla využít transformační potenciál přístupové politiky k pomoci Ukrajině stát se nezávislým a demokratickým hráčem. Nicméně perspektiva vstupu Ukrajiny zatím nabízená nebyla. Přestože energie je hlavní politickou otázkou ve vztazích mezi EU a Ukrajinou, energetická strategie EU trpí stejným problémem jako politika EU vůči Ukrajině celkově a to je absence konečného strategického cíle a nedostatek snahy pro její prosazení.³³

³² ZOVIKVA, Igor. Vukluku dlia eneretychnoji bezpeky Ukrajinu : Sychasnyy Stan - 2010. *Internation Centre of Perspective Studies* [online]. 2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/24/Energy_Strategy_UKR.pdf>.

³³ SHAPOVALOVA, Natalia. ES zahrozuje bilsha eneretychna zaleznist vid Rosii y vupadku pasuvnosti shchodo Ukrajinu. *The New Europe* [online]. 15.09.2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://ua-energy.org/post/2704>>.

3. Vliv Ruské federace na vztahy mezi Ukrajinou a EU

Jelikož byla Ukrajina v minulosti součástí Ruska, a pak od roku 1922 byla jednou ze zakládajících republik SSSR, znamená to že, Rusko dlouhodobě vnímalo Ukrajinu jako zónu svého vlivu a trvá to až do dnes. Díky tomu není možné objektivně hodnotit vztahy Ukrajiny s EU, aniž bychom zmínili vliv Ruské politiky, která tyto vztahy podstatně ovlivňuje.

Vliv Ruska na vztahy Ukrajina-EU lze rozdělit do čtyř faktorů. Za první, je to samotná ruská politika vůči Ukrajině, která má za cíl prevenci nebo alespoň zpomalení posunu Ukrajiny směrem na západ. Za druhé, politika Ruska s hlediska energetiky. Za třetí vnímání ruského faktoru předními evropskými hráči, které nemají v záměru riskovat dobré vztahy s RF. Za čtvrté, ruský faktor jako soubor vnitřních faktorů na Ukrajině, které významným způsobem ovlivňují politickou situaci uvnitř země, veřejné mínění a ekonomické zájmy, a tím do určité míry určují kontext evropské integrace Ukrajiny.

3.1. Ruska politika vůči Ukrajině – Jednotný Ekonomický prostor a Celní unie

Vstup Ukrajiny do Evropské unie je v rozporu se strategickými zájmy Ruska. Nejde pouze o v dnešní době hypotetické a značně vzdálené plné členství Ukrajiny, protože dokonce i "integrace bez členství" by vedla k nevratné strukturální a institucionální změně na Ukrajině, o které jsem mluvila víc dopodrobna v předchozí kapitole. Tyto změny samo sebou znamenají obrovský pokrok směrem k Západu a zásadně znemožňují opětovné začlenění Ukrajiny k post-sovětskému prostoru s centrem v Rusku. Za fáze integrace, které jsou Ruskem považované za nevratné, jsou buď celní unie s EU podle tureckého modelu, nebo dokončení zóny volného obchodu. Taková hluboká oblast volného obchodu nepochybně se stane překážkou hospodářské integraci Ukrajiny a Ruska, protože její součástí je řada legislativních opatření na sladění a adaptace právních norem.

Projektem z Ruské strany, který je vytvořen na protiváhu evropské integrace, je vytvoření společného hospodářského prostoru, který nabízí hlubokou úroveň ekonomické integrace, přinejmenším celní unie s prvky hospodářské unie. Ohledně Ukrajiny tato iniciativa má dva úkoly: první je minimální - ukázat evropským partnerům nepředvídatelnost integrace ukrajinské politiky. Koneckonců, Ukrajinou podepsané zakládající dokumenty o Jednotném ekonomickém prostoru v září 2003, okamžitě zpochybnilo pro-evropské prohlášení ukrajinské vlády. Druhý, maximální – vytvoření strukturálních a funkčních zábrán integrace Ukrajiny v EU, například vytvoření celní unie.

Rusko si ponechává role integračního centra na území bývalého SSSR a snaží se udržovat svůj vliv a prosazovat své zájmy. Od doby rozpadu SSSR prosazuje Rusko stále nové a nové integrační iniciativy. 6 října 2007 byla podepsaná smlouva o vytvoření celní unie mezi Ruskem, Běloruskem a Kazachstánem, která vstoupila v platnost v červenci roku 2010.³⁴

Idea integrace, realizování které teď můžeme pozorovat, zrála v myslích ruského vedení nejeden rok. Nedávné události – jsou jen dalším pokusem o novelizaci bývalých integračních iniciativ ještě z roku 1995, kdy byla podepsána dohoda o vytvoření celní unie mezi Běloruskem, Kazachstánem, Kyrgyzstánem a Ruskem. S během času, tento virtuální projekt získal nové formy a přeměnil se v Euroasijské hospodářské společenství v roce 2000 a poté v Jednotný ekonomický prostor v roce 2003. Nová jména nepřidali iniciativám akceschopnosti. Všechny zmíněné uskupení existovali ne jako účinné mechanismy pro regionální spolupráce, ale spíše jako připomenutí, že Rusko si vyhrazuje role integračního centra v postsovětském prostředí.

Abych zohlednit historický pořádek vytvoření integračních uskupení na postsovětském prostředí, uvádím následující tabulku

Tabulka 5: Integrační iniciativy RF

Data založení	Název	Složení	Členstvo Ukrajiny
Prosinec 1991	Společenství nezávislých států	Ázerbájdžán, Arménie, Bělorusko, Gruzie, Kazachstán, Kyrgyzstán, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán, Ukrajina	Účastní se jako stát-zakladatel a účastnický stát, ale není členem (Nepodepisovala Stanovy SNS)
Září 1993	Hospodářská unie	Ázerbájdžán, Arménie, Bělorusko, Gruzie, Kazachstán, Kyrgyzstán, Moldavsko, Rusko,	Účastní se jako asociační člen, Smlouvu o vytvoření HU nepodepsala

³⁴ *Celní unie mezi Ruskem, Běloruskem a Kazachstánem* [online]. 2010 [cit. 2010-11-06]. Obchod v zemích SNS. Dostupné z WWW: <http://www.sng.allbusiness.ru/content/document_r_C5BF1671-1911-4DAA-ADEF-7B347EBD6F89.html>.

		Tádžikistán Uzbekistán Ukrajina	
Leden 1995	Celní unie	Bělorusko Kazachstán Kyrgyzstán, Rusko	Neúčastní se
Říjen 2000	Euroasijské hospodářské společenství	Bělorusko Kazachstán Kyrgyzstán, Rusko, Tádžikistán	Účastní se jako pozorovatel
Září 2003	Jednotný ekonomický prostor	Bělorusko, Kazachstán, Rusko, Ukrajina	Účastní se s výhradami

Zdroj: GRANOVSKYY, V.; NANIVSKA, V. Mytyj Sojuz, SOT a ZVT z ES. V *Ukrajíně* [online]. 10.2010, 10, [cit. 2010-11-06]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/35/Inside_Ukraine_UKR_10.pdf>.

A teď něco k samotným podmínkám fungování CU. Dohody o fungování nového integračního uskupení obsahují tolik výjimek a nevyřešených otázek, že od celní unie tam zůstalo jen jedno jméno. Podle podepsaných dokumentů je více než 400 výjimek k dohodě o volném pohybu zboží. Kromě toho zůstávají celní kontrola na hranicích mezi členskými zeměmi a netarifní překážky obchodu, tj. kvóty a dotace. Nově vytvořená celní unie nevyžaduje dodržování jednotné celní politiky zúčastněných zemí. Obvykle používání nástrojů na ochranu obchodu, tj. omezení exportu a importu, musí patřit k plnomocí nadnárodního orgánů, funkce kterého vlastně je koordinace společné celní politiky. Nicméně, v případě Ruska, Běloruska a Kazachstánu poslední slovo zůstává u národních vlád.³⁵

Tedy, Celní unie mezi Ruskem, Běloruskem a Kazachstánem nemůže být považována za takovou, protože neodpovídá řadě znaků a principů tohoto uskupení. Navíc, nově zřízená unie není ani zónou volného obchodu, nejjednodušší ze všech forem integrace, protože nezajišťují zrušení vnitřních cel a tarifů na dovoz. Zajímavé je, že samé iniciátoři projektu jsou o tom

³⁵ GRANOVSKYY, V.; NANIVSKA, V. Mytyj Sojuz, SOT a ZVT z ES. V *Ukrajíně* [online]. 10.2010, 10, [cit. 2010-11-06]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/35/Inside_Ukraine_UKR_10.pdf>.

uvědomené. Ano, premiér Vladimir Putin opakovaně prohlásil, že zrušení všech omezení obchodu s Ruskem, totiž plnohodnotná zóna volného obchodu, je možné pouze po vytvoření Jednotného hospodářského prostoru, což odporuje klasické logice integrace. Kategorie "zóny volného obchodu", "celní unie" a "jednotný hospodářský prostor" za takových okolností ztracují svůj ekonomický význam. Celní Unie v pojetí Moskvy má dvě hlavní rysy, které odhalují její politickou podstatu. Za prvé, v Euro-asijském prostoru s 170 mil. obyvatel Rusko získává kontrolní podíl. Rozdělení hlasů v nadnárodním orgánu - komise celní unie - to následující: Rusko - 57%, Bělorusko a Kazachstán – po 21,5%.³⁶ Rozhodnutí jsou činěna dvoutřetinovou většinou, tj. Rusko vždy má možnost zablokovat jakýkoli z nich. Kontroverzní otázky by měly být řešeny na vyšší úrovni - mezistátním výborem předsed vlád a hlav států, kde rozhodnutí jsou přijímána na zásadách konsensusu. Nicméně, pokud Moskvě se povedlo přesvědčit Minsk a Astanu souhlasit s takovým novými způsoby integrace, nic nebude ji nadále bránit zajištění přijetí „správných“ rozhodnutí.

Ještě názornější je schéma rozdělení příjmu s dovozních cel v rámci CU, které, mimochodem, představují významnou část příjmů do státního rozpočtu všech třech zemí. V současné době, strany se dohodly na následujícím poměru: Rusko - 86,5%, Kazachstán - 8,5%, v Bělorusko – 5%. Tyto poměry už nepřipomínají rovnocennou spolupráci. Dalším rysem CU je extrémní flexibilita při uplatňování svých zásad. Například, členské státy ponechávají obchodní bariéry pro nejdůležitější komodity, zejména energie.

Podobné principy hegemonie Moskvy existovaly také v předchozích integračních projektech na post-sovětském prostoru. Například, euroasijské hospodářské společenství, v rámci kterého také fungují celní unie. Počet hlasů je distribuován následující: Rusko - 40%, Bělorusko, Kazachstán a Uzbekistán - 15%, Kyrgyzstán a Tádžikistán - 7,5% každý. Rozhodnutí jsou přijímána dvoutřetinovou většinou, tj. 66% hlasů. Takže, opět bez souhlasu nemůže být přijaté jakékoli rozhodnutí.

Tak to vypadá ekonomická integrace v "ruském smyslu". Moskva zjevně dala vědět Kyjevu, že rychle zlepšení vztahu Ukrajiny s Ruskem je možné podepsáním celní unie. Zdvořilost vyžaduje, aby na vyzvu Vladimira Putina ke vstupu do celní unie byla dána odpověď. Nicméně Kyjev diplomaticky nespícha klast tečky nad "i". 13. února 2010 nově zvolený prezident Ukrajiny uvedl, že kladně hodnotí myšlenku podepsání celní unie s Ruskem. Nicméně, již dva a půl měsíce poté, 27. dubna Janukovyč prohlásil, že vstup do celní unie s Ruskem, Běloruskem a Kazachstánem dnes není možný. Místopředseda parlamentního výboru pro zahraniční věci

³⁶ GRANOVSKYY, V.; NANIVSKA, V. Mytyj Sojuz, SOT a ZVT z ES. V *Ukrajně* [online]. 10.2010, 10, [cit. 2010-11-06]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/35/Inside_Ukraine_UKR_10.pdf>.

Leonid Kozhara vysvětlil, že Ukrajina může vstoupit do celní unie na základě vícerychlostní integrace. Vice-Premiér Sergej Tigipko dodal, že jednání o vstupu Ukrajiny k CU může být obnoveno, jakmile Rusko se připojí k WTO, a Ukrajina podepíše Asociační dohodu.³⁷

Problémem je to, že zřejmě není možné současné připojení Ukrajiny k CU, a zároveň vytvoření Zóny volného obchodu s EU. Dokonce když CU neodpovídá evropské definici celní unie, stejně vytvoření celní unie by znamenalo, že Ukrajina se připojí ke společným tarifům třech zemí, jejichž obchod s EU je velmi málo liberalizovan. Kromě toho, vstup Ukrajiny do CU je v rozporu s její závazky, plynoucí z členství v WTO. Obchodní podmínky organizace vyžadují, aby úroveň ochrany trhu v celní unii nepřesahoval úroveň ochrany trhu v členských státech před vznikem unie. To znamená, že jednotný tarif CU nemůže být vyšší než ten, který měla Ukrajina při vstoupení do WTO. Taková situace je nepravděpodobná, vzhledem k tomu, že současný celní sazebník CU na 92% se skládá z ruských cel.

3.2. Politiky v oblasti energetiky

Společný hospodářský prostor, s navazující na něho CU jistě není jediným nástrojem RF určeným k ovlivňování formování vztahu EU-Ukrajina. Jiným významným prostředkem vlivu je ruská energetická politika.

Ukrajina je jedním z největších importérů a spotřebitelů energetických zdrojů Ruska. Kromě toho je významnou tranzitní zemí, kterou proudí ruský plyn do Evropy. Proto Rusko se snaží být klíčovým hráčem na energetickém trhu Ukrajiny. V listopadu 2009 byla přijata Energetická strategie RF do roku 2030. V sekci vnější energetické politiky jako jeden z hlavních problémů je zmíněna závislost ruského exportu na tranzitních zemích. Aby zabránit tomuto problému, byl vymezen strategický cíl v podobě diverzifikace exportních trhů a posílení pozice vedoucích ruských energetických firem v zahraničí. Nyní Rusko vykazuje aktivní zájem o ukrajinské podniky v energetickém sektoru. Podle některých analytiků, Rusko se snaží získat kontrolu nad ukrajinským plynovodním systémem, plynovými sklady a ložisky na šelfu Černého moře.³⁸

³⁷ GRANOVSKYY, V.; NANIVSKA, V. Mytyj Sojuz, SOT a ZVT z ES. V *Ukrajíně* [online]. 10.2010, 10, [cit. 2010-11-06]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/35/Inside_Ukraine_UKR_10.pdf>.

³⁸ ZOVKVA, Igor. Vukluku dlia energetychnoji bezpeky Ukrainy : Sychasnyy Stan - 2010. *International Centre of Perspective Studies* [online]. 2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/24/Energy_Strategy_UKR.pdf>.

V dubnu 2010, ruský premiér Vladimir Putin navrhl sloučení Gazprom a Naftogaz s záměrem investování do modernizace soustavy plynovodů na Ukrajině. Prezident Ukrajiny Viktor Janukovyč odmítl nabídku a místo toho navrhl vytvoření Evropsko-rusko-ukrajinského konsorcia. I přes měkké "ne" řečené Janukovyčem, Rusko i nadále hleda jiné způsoby, jak postupně pronikat na trhu s plynem na Ukrajině. Rusko nevyžaduje liberalizace. Jeho zajímá především kontrola nad tranzitní cesty do Evropy a zachování zdrojů příjmů z exportu plynu. Pokles v důsledku finanční krize spotřeby energie v Evropě a objevení v Evropě a USA nových ložisek plynu jsou hrozbou pro Rusko. Moskva má zájem, aby energetický neefektivní Ukrajina byla nadále jedním z největších světových spotřebitelů zemního plynu a zákazníků Gazpromu.³⁹

Zatímco se EU snaží zajistit dodávky plynu pomocí integrace Ukrajiny do společného jeho energetického trhu, Rusko se stále více snaží zabránit zavádění evropských reforem na Ukrajině, aby zachránit svůj stabilní příjem z vývozu plynu a taky, aby nadále mít vliv ve své sféře zájmů.

3.3.Vliv Ruska na vnímání Ukrajiny předními evropskými hráči

Západní pohled na ukrajinské otázky před rokem 2004 vůbec příliš jasně neodděloval Ukrajinu od Ruska, a nízký zájem o Ukrajinu po dlouhou dobu byl způsoben vnímáním zemí jako satelitního subjektu, trend vývoje kterého je přímo ovlivňován Ruskem.

Od počátku nezávislosti Ukrajiny, koncepční pohled evropských struktur zřetelně oddělil Ukrajinu, spolu s dalšími zeměmi SNS od regionu střední a východní Evropy, pro který byla vybrána strategie s cílem vstupu do EU. Podle už několikrát zmíněné Dohody o partnerství a spolupráce (podepsané v roce 1994) maximální formou integrace pro Ukrajinu byla určena zóna volného obchodu.

Obraz Ukrajiny v očích hlavních evropských hráčů byl dlouhodobě ovlivněn Ruskem, co Moskva úspěšně využívala. Jelikož RF už měla rozsáhlejší strukturu vztahů s předními zeměmi Evropy, Ukrajině bylo nabízeno budovat vztahy s EU v úzké spolupráci s Moskvou.

³⁹ SHAPOVALOVA, Natalia. ES zahrozuje bilsha energetychna zaleznist vid Rosii y vupadku pasuvnosti shchodo Ukrajiny. *The New Europe* [online]. 15.09.2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://ua-energy.org/post/2704>>.

Paradoxně, nový impuls k zachování tradiční pohledu na Ukrajinu přineslo rozšíření EU a NATO, a konkrétněji, vznik nového typu neformální rozdělení Evropy na "starou" a "novou". A taky šlo o to, jakou pozici zaujala země ohledně operace USA v Iráku. Tímto bylo vytvořeno další argumenty ve prospěch ignorování evropských snah Ukrajiny. Za prvé, konflikt se Spojenými státy vyzval k životu spojenectví Paříž -Berlín -Moskva. Za druhé, kvůli postojů, zaujatým v irácké otázce novými členy EU a NATO, se část politických elit v západní Evropě začala považovat příchod post-komunistických zemí do Evropské unie jako faktor posílení amerického vlivu v Evropě. V takovém případě by další rozšíření na východ pouze posílilo pro-americkou součást Evropy, což se nelíbí starým členským zemím. V tomto případě Ukrajinu se dostala do pozice pro-amerického hráče nejenom díky tomu, že poslala své vojáky do Iráku, ale také proto, že od počátku nezávislosti Ukrajiny USA vykazalo velký zájem o situaci v zemi a podporovalo její pro-západní ambice. Tato situace byla velice výhodná pro RF, která mohla využít antiamerické fobie staré Evropy, a tím pádem urychlit její vlastní neo-imperiální ambice v SNS.

Pouze oranžové revoluce podstatně změnila výše uvedenou situaci. Západní elity byli nuceni změnit své představy o Ukrajině. Nyní vnímání Ukrajiny se postupně zbavují stereotypu o považování Ukrajiny za část RF nebo výlučné sféry jejího vlivu. Závislost Evropy na ruských dodávkách energetických surovin taky způsobují její citlivost ohledně ruské politiky.

3.4. Ruský faktor jako soubor vnitřních faktorů na Ukrajině

Ruský faktor" má také domácí rozměr. Vztahy s Ruskem již tradičně jedním z nejdůležitějších témat politických diskusí. Etnický Rusů na Ukrajině je 17%.⁴⁰ Nicméně, kromě toho existuje velké množství etnických Ukrajinců, které se orientují směrem k Rusku. To jsou ruskomluvíci nebo "ruskokulturní" Ukrajinci. Tento segment nedá se přesně změřit, ale můžeme se orientovat podle volebních výsledků. Podíváme-li se na rozdělení hlasů ve volebním období 2004-2006, kandidátské strany, založené na myšlence konvergence a zvláštního partnerství s Ruskem

⁴⁰ Derzavnyj komitet statistiky Ukrainy, (*Ukrajinský statistický úřad*) [online]. 2009 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

dostály 39-44% hlasů.⁴¹ Drtivá většina z nich žije v osmi regionech jižní a východní Ukrajiny (od Oděsy do Charkova), a na Krymu.

Vzhledem k tomu, že proruské voliče je kvantitativně významnou skupinou, konkurence pro jejich hlasy je jednou z hlavních intrik volebních kampaně. Ideologická klišé používané pro mobilizaci voličů, jsou takováto: "zavedení ruštiny jako státní jazyk," zvláštní prioritní vztahy s Ruskem "a" anti-NATO ".⁴² Politických sil, umístěných v tomto spektru vždy bylo mnoho, ale jen málo z nich dosáhly úspěchu ve volbách.

Ještě na konci 90. let se zdálo, že tato skupina voličů se orientuje na komunistickou stranu Ukrajiny, a odmítá jakékoli pokusy velkého byznysu a jeho politických nástaveb získat širokou důvěru. Situace se však radikálně změnila v průběhu volebního cyklu 2004-2006, kdy byl absolutní prvenství v tomto prostředí získal Viktor Janukovyč a jeho Strana regionů, která reprezentuje zájmy velkých průmyslových podnikatelů na jihu a východě Ukrajiny. Dalo se najevo, že "levicová" ideologie a sovětská nostalgie nejsou povinnými prvky pro mobilizaci pro ruský orientovaných voličů na východě a na jihu.

Po parlamentních volbách 2006 lze konstatovat, že Strana regionů maximálně konsolidovala rusko-orientované voliče na jihu a na východě Ukrajiny. Na jedné straně to zajistilo ji relativní výhru (32% hlasů)⁴³, a na druhé straně zabránilo tomu, aby ostatní politické síly, které reprezentovali stejný segment populace, dostaly se do parlamentu.

Co se týče evropské integrace, je třeba poznamenat, významné snížení podpory členství Ukrajiny v EU v prostředí pro ruský orientovaných voličů. Pokud před rokem 2004 kurs směrem k evropské integraci měl podporu ve všech regionech Ukrajině, nyní v oblastech, kde zvítězila Strana Regionů, počet zastánců členství v EU je nízký (20-30%) a je podstatně menší než počet odpůrců (50-60%). Tento trend ukazuje, že v tomto prostředí politika evropské integrace, je chápána jako taková, že co je v rozporu s politikou sblížení s Ruskem, tím méně lidí zde (a po

⁴¹ SUSHKO, Alexandr. *Rosijskyj chunnyk u vidnosunach Ukrajina-ES. Centre for Peace, Conversion and Foreign Policy of Ukraine* [online]. 07.2006, 2, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://cpcfpu.org.ua/projects/foreignpolicy/papers/206/>>.

⁴² SUSHKO, Alexandr. *Rosijskyj chunnyk u vidnosunach Ukrajina-ES. Centre for Peace, Conversion and Foreign Policy of Ukraine* [online]. 07.2006, 2, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://cpcfpu.org.ua/projects/foreignpolicy/papers/206/>>.

⁴³ SUSHKO, Alexandr. *Rosijskyj chunnyk u vidnosunach Ukrajina-ES. Centre for Peace, Conversion and Foreign Policy of Ukraine* [online]. 07.2006, 2, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://cpcfpu.org.ua/projects/foreignpolicy/papers/206/>>.

celé Ukrajině) věří v možnost současné obousměrné integraci. Jsou důvody se domnívat, že pro-ruská orientace značné části ukrajinských občanů stále bude ovlivňovat politickou situaci na Ukrajině .

Pouze úspěch vnitřních reforem na Ukrajině otevře možnost, aby rusky orientována část společnosti pozitivně přecenila myšlenky evropské a euro-atlantické integrace Ukrajiny.

Závěr

Hlavním závěrem mé práce je potvrzení hypotézy, že integrace do EU má i nadále být prioritou vnější politiky Ukrajiny. Má pozitivní účinek na zvýšení životních standardů, ekonomické vyspělosti zemí, příliv zahraničního kapitálu, rozvoj infrastruktury, mezilidských kontaktů, politického dialogu. Spolupráce s EU nutí Ukrajinu k provádění reforem státního aparátu a soudního systému, přibližuje právní předpisy evropským standardům, tím že jsou průhlednější a bližší pro občany. Důležitým přínosem je boj proti korupci, která na Ukrajině je jedním z hlavních problémů jak státní správy, soudnictví, tak i takových oblastí jako jsou například zdravotnictví a školství. Obchodní spolupráce způsobuje příliv zahraničního kapitálu, tlak na zvýšení kvality výrobků, celkové zvýšení obchodů a HDP země.

Z hlediska efektivity samotných mechanismů spolupráce, jsem přišla k závěru, že spolupráce byla velmi nízká až do roku 2005. Hodnocení plnění Akčních Plánů vykazovalo nepříznivé výsledky, a existoval velký rozdíl mezi politickými sliby a reálnou situací v zemi. Hlavními problémy byly nesoulad v rámci vládních struktur a také malý zájem na straně úředníků k provádění reforem, které často nevěděly jak k tomu přistupovat, a víc profitovaly ze starého systému. Po vypuknutí Oranžové revoluce a tím, že se k vládě dostala prozápadní koalice, se situace částečně zlepšila, a byly spuštěné jednání o hlubší spolupráci v rámci EPS, která vznikla v roce 2004. Nicméně kvůli nesouhlasu v parlamentu a přetrvávajících problémech uvnitř země pokračovala integrace spíše jen na úrovni politických prohlášení, ne v konkrétních opatřeních nebo reformách. V roce 2008 Ukrajina se stala členem WTO, což urychlilo jednání o hlubší ekonomické spolupráce s EU. V roce 2009 byla Ukrajina také začleněna k iniciativě Východního partnerství, která nabízí zúčastněným zemím bilaterální spolupráci na základě Asociačních dohod. Dnes Ukrajina realizuje opatření pro podepsání této dohody a současně vláda vykazuje velký zájem o to, aby byla dohoda podepsána ještě do konce roku 2010. V rámci této dohody má být vytvořena Zóna volného obchodu mezi Ukrajinou a EU, což přenesou současné vztahy na podstatně jinou úroveň.

Takové oživení spolupráce Ukrajina-EU je v rozporu se zájmy Ruska, které považuje Ukrajinu za přirozenou zónu svého vlivu. Dříve mohlo Rusko snadno ovlivňovat rozhodnutí ukrajinské vlády, ale zkoumajíc současnou situaci jsem dospěla k tomu, že Ukrajina je schopna říct “ne” RF, například v otázce připojení k Celní unii Ruska, Běloruska a Kazachstánu. Účast na tomto projektu by byla nepřínosná jak z ekonomického hlediska, tak by zřejmě zabránila podepsání Dohody o Zóně volného obchodu s EU. Nicméně Rusko stále ovlivňuje jak politickou situaci uvnitř země, tak i rozhodování evropských politiků, které s Ukrajinou jednájí velice opatrně, aby

nepoškodili své vztahy s Ruskem. Citlivou otázkou je zejména energetická bezpečnost jak EU, tak i Ukrajiny. Nicméně myslím, že právě efektivní spolupráce s Ukrajinou ve sféře energetiky bude mít pozitivní dopad na energetickou bezpečnost Unie a posílení pozice Ukrajiny, jako nezávislého hráče.

Myslím, že by Ukrajina měla zefektivnit plnění svých slibů a pracovat na provádění skutečných reforem. Evropská unie by měla dát Ukrajině jasné perspektivy spolupráce a poskytnout větší podporu v procesu integrace. Konečně RF by měla začít vnímat Ukrajinu, jako nezávislý stát a rozvíjet společnou obchodní spolupráci shodně s tržními principy. Doufám, že integrace Ukrajiny do EU se bude nadále vyvíjet pozitivním směrem a přinášet přínosy pro obě strany.

Seznam použitých zdrojů

Odborné publikace:

1. BALDWIN, Richard; WYPLOSZ, Charles. *Ekonomie evropské integrace*. 1. vydání. Praha: Grada, 2008, s. ISBN 978-80-247-1807-1
2. BRZEZINSKI, Zbigniew. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York : Basic Books , říjen 1997. 240 s. ISBN 0-465-02726-1 Dostupné z WWW:
<http://books.google.com/books?id=RuQ8EbLIPD0C&q=The+Grand+Chessboard:+American+Primacy+and+Its+Geostrategic+Imperatives&dq=The+Grand+Chessboard:+American+Primacy+and+Its+Geostrategic+Imperatives&hl=ru&ei=OugATavoCJHKswb5wcHzDg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCYQ6AEwAA>
3. CIHELKOVÁ, E., JAKŠ, J. a kol.: *Evropská integrace – Evropská unie*. 2004. ISBN 80-245-0854-0.
4. CIHELKOVÁ, E. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-804-5
5. CHALYY, Valeriy. *Ukrajina- ES: vid planu dij do posulenoji uhody* [online]. Kyjiv, 2007. 126 s. Studie. Ukrajinskyy center ekonomichnyh a politychnyh doslidzen im. Olexandra Razumkova. Dostupné z WWW: <http://www.razumkov.org.ua/img/st_img/statti/Ukraine-EU_2007_ukr.pdf>. ISBN 978-966-7272-81-4, [cit. 2010-12-09]

Elektronické zdroje:

1. *Derzavnyj komitet statistiky Ukrainy*, (Ukrajinský statistický úřad) [online]. 2009 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
2. *Businessinfo.cz : Oficiální portal pro podnikání a export* [online]. 2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/ukrajina-zahranicni-obchod-zeme/6/1000905/>>.
3. *European Commission, What is the European Neighbourhood Policy ?* [online]. 30.09.2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm>.
4. *European Union : External Action* [online]. 2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <http://www.eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm>.
5. *Uriadovyy portal : Jedynyy web-portal organiv vykonavchoji vlady Ukrainy* [online]. 2010 [cit. 2010-12-09]. Dostupné z WWW: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=224168250&cat_id=223345569>.
6. *European Union - External Action: EU/UKRAINE ACTION PLAN*. 2006, s. 1-43. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf>.

7. *European Union - External Action : 3RD JOINT PROGRESS REPORT : NEGOTIATIONS ON THE EU-UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT.* [online]. 26.11.2009, Brussels/Kyiv, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/assoc_agreement_3rd_joint_progress_report.pdf>.
8. *European Commission - External Relations: EU-Ukraine Association Agenda.* [online]. 11.2009, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/2010_eu_ukraine_association_agenda_en.pdf>
9. *European Commission - External Relations: List of the EU-Ukraine Association Agenda priorities for 2010.* [online]. 26.01.2010,[cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/2010_association_agenda_priorities_en.pdf>.

Internetové články:

1. TESSIER-STALL, Sacha, et al. Nova zovnishnia politika Ukrajiny. : Chotyry strategichni priority.*International Centre of Perspective Studies* [online]. 03.03.2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/55/81/NFP_15_Ukr_for_site.pdf>.
2. JAKUBIAK, Maigorzata , et al. Prospects for EU-Ukraine Economic Relations. *CASE – Center for Social and Economic Research* [online]. Warsaw 2006, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.caseukraine.com.ua/u/publications/7f81ffdfa28c15083a141a60dfda27f1.pdf>>
3. Rol inozemnych investyciy v ekonomici Ukrajiny. *Refine.org.ua* [online]. 2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.refine.org.ua/pageid-1629-6.html>>.
4. KOVAČOVSKÁ, Lenka ; NEKVAPIL, Václav . Rozšiřování Evropské unie - pro a proti. *Asociace pro mezinárodní otázky* [online]. 01.02.2007, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.amo.cz/publikace/rozsirovani-evropske-unie---pro-a-proti.html>>
5. GRANOVSKYY, V.; NANIVSKA, V. Mytyj Sojuz, SOT a ZVT z ES. V *Ukrajně* [online]. 10.2010, 10, [cit. 2010-11-06].Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/35/Inside_Ukraine_UKR_10.pdf>.
6. Shcho take uhoda pro vilnu torhivlyu miz Ukrajinou i ES? *International Centre of Perspective Studies* [online]. 2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/54/81/materials_for_round_table.pdf>.
7. GRANOVSKYY, V.; NANIVSKA, V. Eurointegrace: Perezavantazennia. Inside Ukraine : *International Centre of Perspective Studies* [online]. 11.2010, 11, [cit. 2010-12-09].Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/60/42/Inside_Ukraine_UKR_11.pdf>.
8. ZHOVKVA, Igor. Vukluku dlia energetychnoji bezpeky Ukrajiny : Sychasnyy Stan - 2010. *International Centre of Perspective Studies* [online]. 2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <http://www.icps.com.ua/files/articles/58/24/Energy_Strategy_UKR.pdf>.
9. SHAPOVALOVA, Natalia. ES zahrozuje bilsha energetychna zalezniost vid Rosii y vupadku pasuvnosti shchodo Ukrajiny. *The New Europe* [online]. 15.09.2010, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://ua-energy.org/post/2704>>.

10. SUSHKO, Alexandr. Rosijskyj chunnyk u vidnosunach Ukrajina-ES. *Centre for Peace, Conversion and Foreign Policy of Ukraine* [online]. 07.2006, 2, [cit. 2010-12-09]. Dostupný z WWW: <<http://cpcfpu.org.ua/projects/foreignpolicy/papers/206/>>.